

ТВОРЕЦЪТ В ЛИТЕРАТУРНАТА НАУКА

Сава Славчев

Съюз на българските преводачи

Изобщо няма да е преувеличено ако кажем, че Никола Георгиев е автор от световна величина. Всеки доблестен човек, който има поглед върху неговите съчинения и е слушал негови лекции, но е познал и чуждестранни специалисти в областта, може да го потвърди.

Малко хора са направили толкова много за нашето литературознание, това е неоспорим факт. Едва ли обаче има друг, направил толкова и така вълнуващо за нашето умствено съзряване, за изграждането на нашия литературен вкус и в крайна сметка, за нашата любов към литературата. Затова издаването на съчиненията на Никола Георгиев в няколко тома е от изключително значение. Основно поради две причини. Първата е свързана с изчерпването на повечето студии и есета. Почти всички книжни издания отдавна не са в търговската мрежа, изчерпани са и нямаше надежда повече да ги видим – това е прозаичната, по-деловата причина.

По-важната обаче и по-интересната причина е друга. Тя произтича от иманентното свойство на всеки писан текст: публикуван самостоятелно в едно книжно издание, изваден от една смислова цялост или от едно смислово-времево пространство, в което всички ние живеем, същият този текст добива съвсем друга светлина, добавя нов смисъл, когато е събран и преподреден по определен начин, когато влезе в контекста на едно ново цяло, каквото е например първият том със заглавие „Литературна теория. Питания и изпитания“. Разбира се, в този том има и непознати за българския читател текстове. Но това не е просто събиране на разпилени съществуващи съчинения и добавяне на нови. Любопитното е, че подредбата на текстовете, преструктурирането и реконфигурирането на повечето студии поражда нов смисъл, открива нови връзки и добива нова смислова цялост, която поражда внушения, които иначе човек не би могъл да добие или осъзнае. Това може да се онагледи съвсем лесно. Първият текст със заглавие *По-ява и утвърждаване на единното родово понятие лирика* е част от дисертационния труд на Никола Георгиев, който е около седемстотин страници, непознат на читателите, присъстваше в един стар университетски годишник от края на шейсетте години на миналия век. Това си е чиста проба наука, завършено научно съчинение, с много идеи, богато на тези и с много висок информационен свод, който и до днес не е загубил актуалността си, да не кажем и модерността си.

Веднага след този текст следва *Анализ на лирическата творба*. Така съвсем ясно се виждат връзките и показват логическата линеарност в литературното мислене на Никола Георгиев. Подзаглавието на тома „Питания и изпитания“ също работи смислово и не само ни отвежда към други подобни заглавия на професора, като например „Мнения и съмнения“, „Почити и прочити“, но мигновено ни препраща към писаната преди повече от 30 години студия на Радосвет Коларов „Звук и смисъл“, защото парофонията, разколебането, тези и подобни двойки понятия сами по себе си са знак за модел на мислене; вдвояването и противопоставянето винаги са водили до изпитания в европейското мислене, а това означава, че принципът на двоичността не само е жив, но и генерира нов живот. Следващото заглавие в тома е *Към предисторията на бъдещата история на българската литература* – текст, който хвърля мост към идеята на Никола Георгиев, узряла по-късно и загатната в друг негов текст – „Тревожно литературознание“, където литературоведът говори за история на ненаписаната и недописаната българска литература, като конкретно поставя важни въпроси, касаещи историята и литературната история, разглежда теми на теоретичното мислене за литературна история, проблеми, свързани с напрежението между историзъм и теоретизъм – все изключително важни теми, които през годините авторът разглежда от различни ракурси. Кой да е водещият принцип? Защо се появява някакво явление? За Никола Георгиев никога не е бил особено важен въпросът *защо* в литературата, от него той изпитва някакво стесняване на хоризонта, за него този въпрос е сякаш лековат и повърхностен: интересът му е фокусиран върху въпроса *какво от това*, т.е. какво носи, какво добавя или отнема и изобщо какви са последиците, какво произтича от дадено литературно явление. В студията *От ‘Ще си викна песента’ към ‘Искам да напиша днес поема’* се разглежда напрежението между устна и писмена реч, докато в *Тезиси по историята на новата българска литература* авторът предлага идейна концепция за систематизиране на езиковите доктрини в българското литературно мислене, апел за актуализация с огромен потенциал, който като че ли не намери отзвук, дължимия размах и разгръщане от страна на други български литературоведи.

В *Квадратурата на херменевтичния кръг* се говори, разбира се, за херменевтиката – особено модерно течение във филологията и философията, стигнало пика си през осемдесетте години на миналия век. Никола Георгиев също отчита новата концепция и тя, съвсем естествено, е присъща за неговото мислене, но за разлика от Дилтай, Гадамер, Рикъор, Шлайермахер и др. е по-предпазлив и не ѝ се посвещава изцяло. Не ѝ се отдава тотално, защото предугажда, че всяка мода, всяко ново течение в литературознанието е като вечната любов – трае, докато я има. В литературознанието любовта/преходността трае средно около 15 години, така че за него *hermeneutica sacra* си остава един от многото възможни подходи към литературата. С тази своя статия авторът предупреждава да се пазим от изкушенията на всяка отделна школа или частен литературен подход, който иска да

наложи себе си като универсален, глобален и единствен поглед към литературата. *Мълчаливите диалози в литературата* е сред най-известните и най-цитирани статии на автора, в които се говори за „отварянето“ на творбата, като контрапункт на предишната идея на някои школи, пледиращи за „затвореност“, като авторът анализира посоките и извежда вътрешнолитературното, социално-литературно и антропологично отваряне на художествената творба, чертаейки посоките на литературното мислене и навлизането на диалогичния принцип в духовния живот на Европа. Авторът разглежда обстойно междутекстовите връзки, които са част от природата на всички текстове, ерго, от самата литература, и ни показва как, при условие че мълчаливите диалози споделят тишината, има само един начин те да проговорят: необходима е намесата на литературоведа, тяхната диалогичност се постига именно с метаинтертекстуални явления – междутекстовата и интертекстуална активност имат животворяща, оформяща и смислово доизграждаща функция. „Завръщането на читателя“ е кратък текст – статия, публикувана за първи път във в. „Пулс“ през 1990 г., в която Никола Георгиев формулира няколко основни постулата, необходими да върнем читателя към книгата. Това е времето на промените, завладели всички нива на живот в България, а и не само. Тежък период, в който изхвърлянето на старото е на първо място в работните програми на всеки. Много се изкушавам да използвам термина „пророчески“, но ще се огранича до прилагателните визионерски, далековиждащ и мъдър поглед на изследователя, който желае края на идеологемите, но заръчва „да се търси път за съчетаване на досегашните представи за литература с новопоявяващите се“. Критика – да, но и важен акцент за приемственост, текст за изграждане на нови представи за литературната наука, нейните задачи, цели и за по-достойни отношения с нея. Следва студия, не първа, разбира се, за напрежението между устна и писмена реч. В *Писаха не само за да се знае* изследователят прави блестящ анализ на вечно оразличаваните и противопоставяни, подценявани или възвеличавани два начина на изразяване – устен и писмен. Кое е първичното, поне за езикознанието, тъй като по белега първичност – вторичност в света на природата и човека комай разногласие няма. Основополагащ текст, разкриващ как всяко отделно изкуство се изгражда чрез приликите и отликите си спрямо останалите изкуства и видовете общуване, като цяло; как разликата добива стойност на отрицание, така че дефинирането на всяко изкуство би следвало да включва в себе си и отрицанието и как е повлияло, ако изобщо е повлияло, напрежението между устна и писмена реч върху българското литературознание. Студията си *Подир сенките на половете* Никола Георгиев пише преди много години в отговор на един текст, излязъл във в. „Култура“ през далечната 1990 г. със заглавие „Критика на чистия фалос“. Текстът, категорично можем да го заявим, е актуално-убедителен: феминизъм, автори, творби и случки се разгръщат пред нас с дълбока и увлекателна лекота, предхождаща с цели 28 години Истанбулската конвенция и опита за въвеждане на понятието „джендър“ – термин колкото смътен, толкова и неясно ориентиран, но

политически съвсем ясно поднесен пред обществото днес. В присъщия си леко ироничен стил авторът се заиграва с деконструктивизма, с преобръщането на извечното разковниче *cherchez la femme* в *cherchez l'homme* и коментира оказания натиск в полето на културата, който размества дори някои центрове в дискурса и стилистиката. В *Женитбата на литературата със света* наблюдателят прави глобален преглед на литературните явления и се свързва с особено важното понятие за световна литература – прилична според него на някаква либерална утопия, но констатирайки, че така или иначе, от споменатото понятие ние все още очакваме „литературни и морални ценности или интелектуално приключение“.

В текста със заглавие *Литературознание на ограничените и неограничените възможности, или трагикомедия без катарзис* литературоведът излага любимата си идея, че няма по-голям враг на литературата от самата нея. Говори за Класицизма, за Рене Уелек и книгата му от 1982 г. със заглавие „Покушение върху литературата“, цитира Пол де Ман и много други автори, като съвсем игриво се спира на противниците на литературата, като Платон, Хегел и Маркс (независимо че духовитият Хайне, след като изслушал лично изказването на Маркс за това какво ще представлява бъдещият комунистически свят, въздъхнал иронично с думите, че тогава зарзаватчиите може би ще увиват стоката си със стихосбирките му). В заключение, обобщава авторът, „художествената литература е човекознание, което обхваща най-потайните кътове на човешкия свят“. В *Заекващият диалог* – студия, посветена на Цветан Тодоров по случай неговата 60-годишнина, фокусът е Михаил Бахтин, като „симптом“ за живота на литературознанието през ХХ век. Авторът изследва въпроса доколко произведенията на Бахтин диалогизират (след като толкова много се говори за *le principe dialogique*) с други творби, как го правят и дали са в диалог вътре със себе си. Студията говори за канонизирането на Бахтин и безкритичното приемане на неговите идеи в българското литературознание; позовава се на един остроумен отговор на Цв. Тодоров, с който отказва да затъва в догадки, питайки се чий е даден текст и опитвайки да разгадае други подобни дребни авторски тайни; признава тласъка в много полета на хуманитаристиката, в което се разпростира Бахтин, но отчита и пакостите, сторени от него в българското литературознание, до степен, че много верни негови последователи говорят все по-трудно за него, почти заеквайки. Последният текст от първия том със съчинения на Никола Георгиев завършва с *Разграничително литературознание* – студия от 2006 г. Но това не е апел за затвореност, съвсем не. Това е концепция за отваряне на вратите пред всяко едно познание, което може да каже нещо за литературата – философско, социоложко, филологическо, феминистко или логическо; на всяка една дисциплина, която би допринесла с нещо за литературната наука, независимо дали е когнитивистика, изкуствознание или богословие. Студията предлага концептуално обединяване на силите, апелира за общностна работа на българските

литературоведи в търсенето на отговор на многото въпроси, включително и на прастария, отнасящ се до познаваемостта на литературата.

Вторият том, събрал 23 съчинения, е под заглавие *Литературни похождения. Автори, творби, анализи*. Съгласен съм, че от него се носи смътно усещане за нещо любовно. И то е вярно. Това е любовта на автора към литературата, но не само: то е преди всичко поклон на пишещия тези редове към изключителния, шеметен анализ на „Приключенията на храбрия войник Швейк“, с чудесен превод на Светомир Иванчев, (докато след 1956 г. заглавието става „Приключенията на добрия войник Швейк“, без да става много ясно защо Швейк от храбър става добър). Така или иначе в студията *Пародия на съдържанието – пародия на структурата (Швейк и антироманът)* Никола Георгиев тръгва от частното в романа на Хашек, минава през почти цялата европейска литература, като се връща четири века назад във времето и по този начин обхваща, без да е преувеличено, литературната всичкост. От частното към общото и от общото към единичното. Аналогии и позовавания на различни автори и епохи, включително паралели с „Война и мир“ на Толстой. Но да се върнем към заглавието на тома и лъхещата любов от думата похождения – това, по мнението на самия литературовед, е най-подходящата дума в българския език за превод на заглавието на романа на Хашек, предвид факта, че творбата на чешкия автор може да прилича на всичко, но не и на роман на Уолтър Скот или на Майн Рид. Така че съставителите са търсили тази тънка нишка, която невидимо да свързва предложените тук съчинения с романа на Хашек. А дали Швейк е храбър, добър, примерен или образцов войник, това обяснява споменатата статия. Затова настоящият том е любов, движение, посещение, среща, произшествие, обхождане, любовно приключение, приемане на другостта и авантюра. Всичко това са литературните похождения на Никола Георгиев, който ни среща с различни автори и разнородни творби, много от които непознати на читателя. Пътешествие, в което авторът умело е вплел множество нишки, които свързват родното със световното, единично-българското с множественото чуждо. Тази книга е удоволствие и лекота. Без да се връщаме към Овидий и античните поети, и не защото не заслужават, а защото връзката с един предвестник на Ренесанса ми се струва по-удачна, си позволяваме да говорим за лекотата у Гуидо Кавалканти – нежен поет на XIII век, в чиято поезия персонажи са слънчевите лъчи, въздишките и всички онези нематериални послания, които той нарича „духове“. Данте и Бокачо заслужено му отдават почит в произведенията си. Лекота, ефирност и прозрачност населяват поезията на Кавалканти. Същото усещане за лекота, но този път в проза, намираме и у настоящите текстове на Никола Георгиев. Те обясняват сложни литературни явления и хвърлят мостове във времето с отнета тежест, или безтегловна тежест, *gravità senza peso*, по думите на Кавалканти. Зоркият съпоставителен поглед на изследователя препраща, сравнява, създава, отрича, утвърждава и осветява различни феномени. Неслучайно Итало Калвино в своите „Американски лекции“ поставя лекотата на първо място

в заветите си, които, нека припомним, имат работното заглавие „Шест предложения за следващото хилядолетие“. В настоящия сборник Никола Георгиев показва как се прави това: чутовен размах и дълбочина, поднесени с лекота.

Тъй като започнахме с Хашек, продължаваме с още един текст, посветен на него, и това е студията *Смехът на Хашек през очите на преводача* – прекрасен преводачески поглед, урок за всеки, който се занимава с превод: за духа на превода, преводимостта, стиловата уместност на бележките и целия апарат от паратекстове. Подборът на аналитичните студии на Никола Георгиев в настоящия том започва всъщност с *Ботевата балада „Хаджи Димитър“ (опит за разбор)*, студия от 1974 г. и продължава с втората – *Жанр, херменевтика и един прочит на „Х. Димитър“*; от 1989 г. Това са класически статии за класически автори и в предложения том има още няколко подобни двойки: за Яворов със заглавие *„Раздвоеният и единният Яворов“* от 1980 г., последвана от *„Нови насоки на неисторизма в съвременното буржоазно литературознание“*, студия от 1966 г.; за Елин Пелин с анализите *„Андрешко“ от Елин Пелин*, от 1981 г. и *„Жанр и смисъл в повестта „Гераците“* от 1978; за Йордан Радичков с текстовете *Превръщанията на нане Вуте* от 1968 г. и *От свирепото настроение до игривия конформизъм* от 1990 г., в което литературоведът говори за опитомяването на Радичков от идеологемата, поднасяйки един скандален, но така и неразвил се в скандал текст. От блестящите анализи – в повечето случаи това са първите съчинения – с второто си връщане към същите теми литературоведът показва нещо ново от себе си, една непозната своя страна: изследователят не стои вкаменен в канона, той обръща внимание и следи социалния живот, държи пулса на новите издания, показвайки изненадваща социална проникателност. Именно това го кара за втори път да се върне към още един автор и това е Николай Хайтов, с включеното в настоящия том съчинение *Препрочитайки „Диви разкази“* от 1973 г., породило навремето немалко полемики и реплики с Тончо Жечев. Текстът, посветен на Вера Мутафчиева, озаглавен *„Житието“ на Софроний и страданията на съвременното литературно мислене*, също доказва, че Никола Георгиев не е само брилянтен анализатор, застинал в класическата академична поза на традицията, но е наблюдател и активен участник в актуалния литературен живот на страната. Любопитството на изследователя е живо и до днес и макар някои явления да изглеждат маргинални, те не убягват от зоркия литературоведски поглед. Защото такава е цялостното схващане на Никола Георгиев за литература: той я разглежда винаги като динамична величина, флукуация и трансформация, непрестанно движение и промяна на границата на неуловимото. В *„Моторни песни“* и *съвременната литературна мисъл* анализаторът не разглежда само стихотворения на Вапцаров, както заглавието подсказва. Говори ни още за Ботев, привежда за пример *„Спи езерото“* на Пенчо Славейков, прави важни връзки с Кроче и полемизира с него по повод отхвърлянето от страна на италианеца на множествеността на връзката означаемо – означаващо, название и смисъл, дебат,

разтърсил силно литературознанието на ХХ век. В кратката студия *Неюбилейни мисли за Ламар* Никола Георгиев ни напомня за мястото, което поетът заема през двайсетте и трийсетте години на миналия век, като обръща внимание на факта, че поезията на Ламар рискува да остане неразбрана, ако не бъде разглеждана в комплексния и често противоречив развой на българската лирика. Студията „Епилог“ от Петко Славейков и епилогът на един етап от българската поезика ясно подсказва, че освен подробен анализ на стихотворението се прави и равносметка за един етап от развитието на българската поезика. Отново сме свидетели на непрестанни връзки от частното към общото и обратно, напомнящи, че възприемателното и анализационно осъвременяване на произведенията от миналото е колкото неизбежен, толкова и задължителен процес, тъй като без приемственост няма как да има литературен живот.

Съчинението *Случаят Гологанов* говори за сборника от народни песни, наречен „Веда Словена“, предоставени от Иван Гологанов, който твърди, че ги е събирал в продължение на 12 години. Важен текст за значенията, които поражда връзката автор – творба – мистификация, спомагайки за саморазкриването на всяка художествена творба. Във *Възрожденски идеализъм и авторска себичност. Из неакадемичната история на българската литература* авторът прави разрез на литературния живот: през гръмките заглавия, означаващи твърде малко, слабите поети и графоманите, попаднали в литературата, която ги е съблазнила с някои свои функции, противоположни свойства и противоречивост. *Гласове и мостове на възраждането* е текст, подготвян за българската редакция на Би Би Си, излъчен през 1990 г., който за пореден път доказва живия интерес на изследователя към литературните и издателските процеси, в случая – от годините на прехода: самиздат, независими издания, автори, социални обрати, списания, политика, свободен печат и трудната разлика между свобода и свободия. В *Пътища между живота и смъртта* нещата се въртят около неприятните в живота, но привлекателни в литературата термини въже, бесило, смърт, разглеждани от погледа на Ботев, Вазов, Гео Милев и Фурнаджиев, с мостове към Франсоа Вийон, Рембо и Антон Ашкерц, с неговата стихосбирка от 1901 г. „Рапсодии за българския гуслар“. Поредно доказателство за мащабния поглед на литературоведа и рядката ерудираност на хуманитариста. Студията *Път към Европа ли? Не съм от тях* е от 1990 г. и е посветена на стогодишнината от рождението на големия български писател и художник Чудомир. Литературоведът, анализира белетристиката на Димитър Христов Чорбаджийски, която, противно на очакванията на някои хора, е жива и няма признаци да престане да радва почитателите му. Прекрасен текст за големия наш разказвач, наречен от автора човекът-говор и човекът-слово. Статията *Остап Бендер и неговите бандеризми* е един колкото дълбок, толкова и изключително приятен, пораждащ искрена радост текст за един от най-големите изобретатели – Остап Бендер. Става дума за любимите интелектуални и смешни, остроумни романи на Илф и Петров „Дванадесетте стола“ и „Златният телец“ –

романи, пораждащи смях у читателя и не толкова смях сред критиката по онова време. Две книги хем прости за четене, хем с право носещи голям ореол на литературност. Литературоведът ни поднася своя анализ и за кой ли път, вече не бива да ни изненадва, препраща към литературната ос Санчо Панса – Самуел Уелър – Йозеф Швейк – Остап Бендер, доказвайки споменатото вече горе, а именно, че разглеждани в общ контекст, четиримата герои получават нови значения, огрети са от нова светлина. Съпоставяния, контрасти, сравнения и противопоставяния за сетен път доизграждат и надграждат възприемането на героите, че и помагат за по-пълното разбиране на творбите. *Ориентът, Турция и тревогите на някои български литературоведи* е текст, писан през 2001 година и предназначен за една конференция в Солун. Това е важна студия за силно разклатените представи за литература през XX век, в която авторът разглежда „Под игото“, „Диви разкази“, привежда за пример Стоян Михайловски, Макиавели и много други автори, разглеждайки български, турски и балкански стереотипи, които, на свой ред, пораждаат значение в съответните литератури. *Рицарят на китарата и квитанцията* е текст, писан през 2010 г. за научна конференция в Софийския университет, публикуван през 2014 г. от къщата музей „Йордан Йовков“ в Добрич. В нея авторът анализира един малко познат на читателите роман със заглавие „Приключенията на Гороломов“, който Йовков не успява да довърши. Сякаш и самата студия на литературоведа остава незавършена, защото в края ѝ авторът само е изброил три от дюзината следващи тези, които би следвало да се развият: от великото до смешното и тъжното; доколко е просветен народният просветител Гороломов; българският Дон Кихот и неговата Дулцинея. Недовършеността на студията обаче не бива да ни подвежда: тя е прекрасна, дълбока и не отстъпва на предмета на изследването си. Да не говорим за факта, че от нея става ясно, че Гороломов е носител на белези, които го свързват с имената от комичната литературна ос, спомената по-горе, а това само по себе си е вече признак за много високо качество, нови връзки и ореолни наслагвания в значенията на литературата.

THE CREATOR IN THE LITERARY SCIENCE

✉ **Mr. Sava Slavchev**

Union of Bulgarian Writers

5, Stara Planina St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: sava.slavchev@gmail.com